

รูปแบบนวัตกรรมสื่อสร้างสรรค์เพื่อสืบสานมรดกพระพุทธศาสนาในบริบทยุคทวารวดี

INNOVATIVE MEDIA MODELS TO PRESEVE BUDDHIST HERITAGE
IN THE DVARAVATI PERIOD CONTEST

Sovanna Hoeurn¹, พระครูโสภณปฐมาภรณ์², พระพัฒนวัชร ญาณสิริ (พูลสวัสดิ์)³,
ประพันธ์ ศุภษร⁴, มานิตย์ เฟื่องผล⁵

Sovanna Hoeurn¹, Phrakhrusobhonpathamaphon², Phraphatthanawat Yanasiri (Phoolsawat)³,
Praphan Supason⁴, Manit Fueangphon⁵

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย^{1,3,4,5}

Mahachulalongkomrajavidyalaya University^{1,3,4,5}

วัดไร่ขิง พระอารามหลวง²

Wat Rai Khing, Royal Monastery

Corresponding Author E-mail: sovannahoeurn@gmail.com

Received 14 June 2025; Revised 29 June 2025; Accepted 30 June 2025.

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาองค์ความรู้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในบริบทยุคทวารวดี 2) เพื่อพัฒนารูปแบบนวัตกรรมสื่อสร้างสรรค์ในการสืบสานมรดกพระพุทธศาสนาในบริบทยุคทวารวดี และ 3) เพื่อวิเคราะห์รูปแบบนวัตกรรมสื่อสร้างสรรค์เพื่อสืบสานมรดกพระพุทธศาสนาในบริบทยุคทวารวดี โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลผ่านการศึกษาวรรณกรรม เอกสารทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ทรงคุณวุฒิในสาขาพระพุทธศาสนา โบราณคดี วัฒนธรรม และการสื่อสารสร้างสรรค์ 12 รูปคน รวมถึงการสังเกตและวิเคราะห์เนื้อหาเชิงบริบท

ผลการวิจัยพบว่า องค์ความรู้ด้านพระพุทธศาสนาในยุคทวารวดีสามารถจำแนกได้เป็น 4 ด้านหลัก ได้แก่ (1) การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในภูมิภาคสุวรรณภูมิ (2) ลักษณะทางความเชื่อและรูปแบบการปฏิบัติในยุคทวารวดี (3) ศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมที่สะท้อนพุทธศิลป์ และ (4) แนวคิดและค่านิยมที่หล่อหลอมวิถีชีวิตของผู้คนในยุคนั้น สำหรับรูปแบบนวัตกรรมสื่อสร้างสรรค์ที่พัฒนาขึ้นนั้น เป็นสื่อผสม ที่บูรณาการองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนาเข้ากับเทคโนโลยีดิจิทัล โดยใช้การออกแบบเนื้อหาที่ให้ความรู้ ควบคู่ไปกับคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรม ถ่ายทอดเรื่องราวด้วยวิธีการที่เข้าใจง่าย มีความสวยงาม และดึงดูดกลุ่มเป้าหมายในยุคปัจจุบัน ผลการพัฒนาแสดงให้เห็นว่า สื่อดังกล่าวสามารถใช้เป็นแนวทางในการสื่อสารและเผยแผ่พระพุทธศาสนาในเชิงสร้างสรรค์ ช่วยสืบสานมรดกทางธรรมะและวัฒนธรรมพุทธให้คงอยู่ในสังคมร่วมสมัยได้อย่างเหมาะสม

คำสำคัญ: นวัตกรรมสื่อสร้างสรรค์, พระพุทธศาสนา, ทวารวดี, มรดกทางวัฒนธรรม, การเผยแผ่ศาสนา

Abstract

This research aimed to 1) study the body of knowledge related to Buddhism in the Dvaravati context and 2) develop a model of creative media innovation for preserving the Buddhist heritage in the Dvaravati context. A qualitative research methodology was employed, with data collected through documentary research, including historical records, archaeological evidence, relevant academic works, and in-depth interviews with 12 key informants who are experts in Buddhism, archaeology, cultural studies, and creative communication. Contextual observation and content analysis were also conducted.

The study also included participant observation and contextual content analysis. The findings revealed that the body of knowledge regarding Buddhism in the Dvaravati period can be categorized into four key areas: (1) the dissemination of Buddhism throughout the Suvarnabhumi region; (2) religious beliefs and practices characteristic of the period; (3) Buddhist art and architecture reflecting spiritual influence; and (4) cultural values and worldviews embedded in everyday life. The developed media model integrates Buddhist knowledge with digital technologies to create multimedia tools that are informative, visually engaging, and appropriate for contemporary audiences. The design emphasizes educational content aligned with cultural aesthetics, delivering messages in a way that is accessible and meaningful. The results indicate that this innovative media can serve as an effective tool for creative communication, preservation, and transmission of Buddhist heritage. It supports the sustainable continuation of Buddhist teachings and culture within modern society.

Keywords: Creative media innovation; Buddhism; Dvaravati; cultural heritage; religious dissemination.

บทนำ

พระพุทธศาสนาและสังคมไทยมีความผสมกลมกลืนกันอย่างแยกไม่ออกมาเป็นเวลายาวนาน นับตั้งแต่สมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ซึ่งได้ส่งสมณทูต คือ พระโสณะเถระและพระอุตระเถระ เข้ามาเผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดนสุวรรณภูมิ เมื่อราวพุทธศตวรรษที่ ๓ ดินแดนดังกล่าวในปัจจุบันได้แก่ประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้บริเวณคาบสมุทรอินโดจีน เช่น พม่า ไทย ลาว และกัมพูชา เป็นต้น พระพุทธศาสนาในประเทศไทยจึงได้รับการสืบทอดต่อเนื่องจากรุ่นสู่รุ่น และมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของสังคมไทย จากการสำรวจศาสนสถาน โบราณวัตถุ และหลักฐานทางโบราณคดีที่ค้นพบ แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์

ระหว่างดินแดนไทยกับโลกภายนอกอย่างชัดเจน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมืองนครปฐมโบราณ ซึ่งปรากฏความสำคัญตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์จนถึงยุคประวัติศาสตร์ในภูมิภาคนี้ (ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 2547) ในยุคแห่งการเปลี่ยนแปลงที่ขับเคลื่อนด้วยนวัตกรรมทางเทคโนโลยีเพื่อความก้าวหน้าของสังคม ทั้งในด้านเศรษฐกิจ การเมือง การศาสนา วัฒนธรรม การศึกษา และระบบการเรียนรู้ การติดต่อสื่อสารในรูปแบบต่าง ๆ กลายเป็นปัจจัยสำคัญที่เชื่อมโยงผู้คนจากทุกมุมโลกเข้าด้วยกัน การสื่อสารจึงมีบทบาทสำคัญในการสร้างความเข้าใจ การเรียนรู้ และการตอบสนองต่อความต้องการของมนุษย์ ผ่านสื่อหลากหลายประเภท เช่น คอมพิวเตอร์ โทรศัพท์ สมาร์ทโฟน ป้ายโฆษณา หรือสื่อสิ่งพิมพ์ในรูปแบบวารสาร ซึ่งล้วนมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องในโลกยุคดิจิทัล การสื่อสารในยุคดิจิทัลอาศัยเครือข่ายอินเทอร์เน็ตและอุปกรณ์ดิจิทัลต่าง ๆ จึงทำให้ทุกภาคส่วนต้องปรับตัวให้ทันกับการเปลี่ยนแปลง เพราะผู้คนต้องการข้อมูลที่รวดเร็ว ถูกต้อง ครบถ้วน และเชื่อถือได้ ความก้าวหน้าของนวัตกรรมสื่อในปัจจุบันมุ่งเน้นการพัฒนาเพื่อความสะดวกสบาย ง่ายต่อการเข้าถึงข้อมูล และการเรียนรู้ได้ทุกที่ทุกเวลา ด้วยเหตุนี้ “สื่อ” จึงกลายเป็นองค์ประกอบสำคัญที่มีอิทธิพลอย่างกว้างขวางต่อผู้คนในหลากหลายมิติของสังคม ทั้งในด้านวิถีคิด วิถีชีวิต พฤติกรรม และแนวทางการสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรม พร้อมกันนั้นก็อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อการดำรงชีวิตของผู้คนในภาพรวม ดังนั้น การพัฒนานวัตกรรมสื่ออย่างเหมาะสมจึงเป็นสิ่งจำเป็นต่อการอยู่รอดและการปรับตัวในยุคเครือข่ายสังคม (คณะกรรมการการพัฒนาสื่อปลอดภัยและสร้างสรรค์แห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม, 2564) ซึ่งมีส่วนสำคัญในการเปลี่ยนแปลงวิถีการดำเนินชีวิตและการสื่อสารของคนในสังคมเป็นอย่างมาก โดยเป็นข้อบ่งชี้ว่าสื่อหรือเครื่องมือสื่อสารที่ได้รับความนิยมในแต่ละช่วงเวลาจะมีอิทธิพลต่อความคิดของคน และเป็นปัจจัยที่กำหนดกรอบแนวคิดและความเข้าใจในการมองโลกในปัจจุบันของแต่ละคน

การพัฒนานวัตกรรมสื่อสร้างสรรค์ถือเป็นแนวทางหนึ่งที่จะช่วยยกระดับการสื่อสารและการถ่ายทอดข้อมูลให้เกิดผลสัมฤทธิ์ตามเป้าหมาย โดยทั่วไปเมื่อกล่าวถึง “นวัตกรรม” ผู้คนมักนึกถึงสิ่งประดิษฐ์หรือเทคโนโลยีสมัยใหม่เท่านั้น ทั้งที่ในความเป็นจริง “นวัตกรรม” มีความหมายที่กว้างขวาง และมีบทบาทสำคัญในทุกวงการ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “นวัตกรรมสื่อ” ซึ่งสามารถนำไปใช้ได้ทั้งในทางสร้างสรรค์และไม่สร้างสรรค์ ขึ้นอยู่กับเจตนาของผู้สื่อสาร (พงศ์พันธ์ อนันต์วรณชัย, 2564) นวัตกรรมสื่อสร้างสรรค์ที่มีเนื้อหาส่งเสริมศีลธรรม จริยธรรม วัฒนธรรม และความมั่นคงของสังคม มีศักยภาพในการพัฒนาทักษะชีวิตและความคิดสร้างสรรค์ของผู้คนได้อย่างมีประสิทธิภาพ การพัฒนานวัตกรรมสื่อในด้านใดก็ตาม จึงจำเป็นต้องเข้าใจทั้งเทคโนโลยีสารสนเทศและเนื้อหาที่ต้องการถ่ายทอดอย่างลึกซึ้ง เพื่อให้สามารถกำหนดทิศทางการพัฒนาได้อย่างเหมาะสม โดยเฉพาะหากมุ่งหวังให้นวัตกรรมสื่อนั้นเป็นเครื่องมือในการสืบสานวัฒนธรรม ศาสนา หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น ก็ยิ่งจำเป็นต้องศึกษาความเป็นมา องค์ประกอบสำคัญ รวมถึงปัญหาและข้อจำกัดของประเด็นนั้นอย่างรอบด้าน (คณะกรรมการการพัฒนาสื่อปลอดภัยและสร้างสรรค์แห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม, 2564) เมื่อนำนวัตกรรมสื่อสร้างสรรค์มาพัฒนาด้านใดด้านหนึ่งจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องเข้าใจถึงเทคโนโลยีสารสนเทศประกอบกับเรื่องราวหรือด้านที่จะถ่ายทอดออกไป ให้มองเห็นเป็นรูปธรรมที่ชัดเจน ว่า

การพัฒนานวัตกรรมสื่อสร้างสรรค์จะมุ่งไปในทิศทางไหน หากต้องการพัฒนานวัตกรรมสื่อสร้างสรรค์เพื่อการสืบสานวัฒนธรรม ศาสนา หรือสิ่งที่มีอยู่เดิมก็ควรที่จะทำการศึกษา และเข้าใจถึงเนื้อหาสาระสำคัญ ความเป็นมาและองค์ประกอบต่าง ๆ รวมถึงปัญหาที่อาจจะส่งผลกระทบต่อภาพรวมในสังคม ถึงเรื่องที่จะต้องพัฒนานั้นเป็นอย่างดี

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มีความผูกพันแน่นแฟ้นกับสังคมไทยมาอย่างยาวนาน โดยมีจุดเริ่มต้นจากการส่งสมณทูตจากประเทศอินเดียเข้าสู่ดินแดนสุวรรณภูมิในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช เมื่อราวพุทธศตวรรษที่ ๓ โดยเฉพาะในยุคทวารวดี พระพุทธศาสนาได้หยั่งรากลึกในบริเวณที่ปัจจุบันคือจังหวัดนครปฐม ซึ่งเป็นศูนย์กลางของอารยธรรมทวารวดีระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๗ หลักฐานทางโบราณคดี เช่น สถาปัตยกรรม พุทธศิลป์ พระพิมพ์ เครื่องประดับ และความเชื่อทางศาสนา ล้วนสะท้อนถึงความรุ่งเรืองและการแพร่หลายของพระพุทธศาสนาในยุคนั้น อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะมีการศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในยุคทวารวดีโดยนักวิชาการและแหล่งวิชาการต่าง ๆ แล้วก็ตาม แต่การสื่อสารและการเผยแพร่ไปยังสาธารณชนในวงกว้างยังถือว่าจำกัด การพัฒนานวัตกรรมสื่อสร้างสรรค์จึงเป็นแนวทางสำคัญในการนำเสนอองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนาในรูปแบบใหม่ ที่สามารถเข้าถึงผู้คนในยุคปัจจุบันได้อย่างมีประสิทธิภาพ เข้าใจง่าย และเชื่อมโยงกับโลกดิจิทัลได้อย่างเหมาะสม

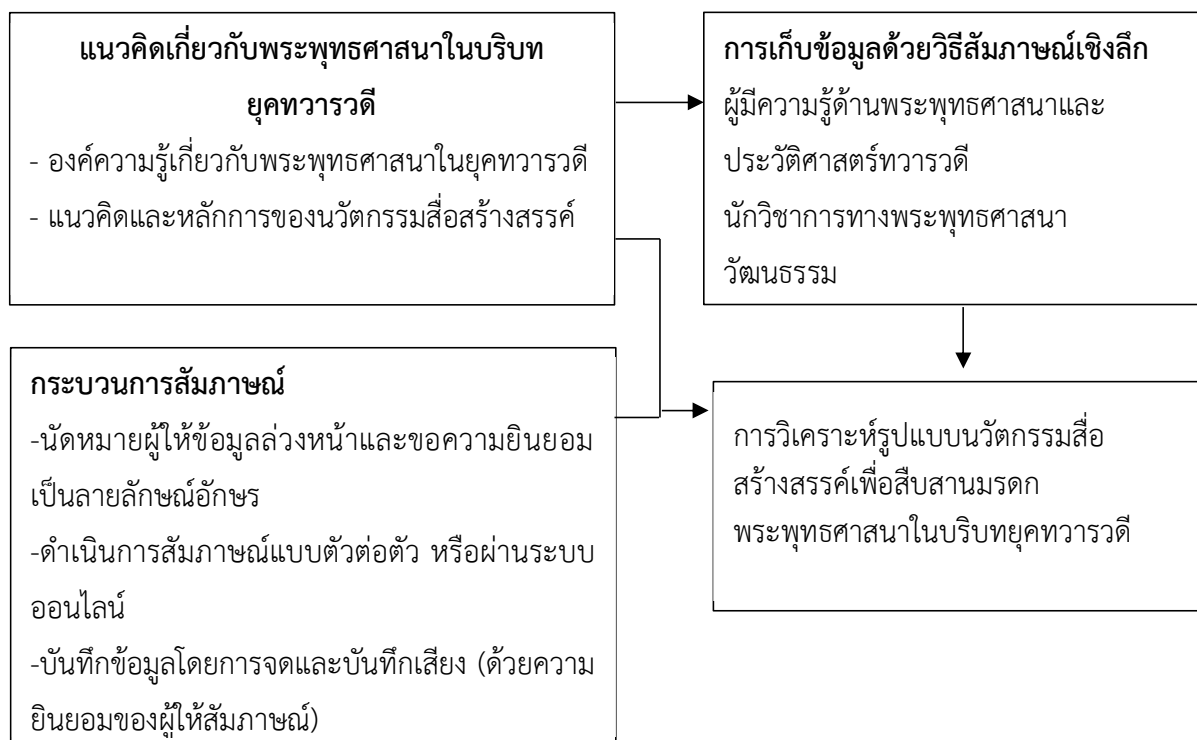
ดังนั้น การวิจัยครั้งนี้จึงมุ่งเน้นการพัฒนานวัตกรรมสื่อสร้างสรรค์ที่สามารถถ่ายทอดคุณค่าและองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนาในบริบทยุคทวารวดี โดยเฉพาะในพื้นที่จังหวัดนครปฐม เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ การสืบสานมรดกทางวัฒนธรรม และสร้างความตระหนักรู้ในคุณค่าของพระพุทธศาสนาอย่างยั่งยืนในสังคมไทยยุคดิจิทัล

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 1) เพื่อศึกษาองค์ความรู้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในบริบทยุคทวารวดี
- 2) เพื่อพัฒนารูปแบบนวัตกรรมสื่อสร้างสรรค์ในการสืบสานมรดกพระพุทธศาสนาในบริบทยุคทวารวดี
- 3) เพื่อวิเคราะห์รูปแบบนวัตกรรมสื่อสร้างสรรค์เพื่อสืบสานมรดกพระพุทธศาสนาในบริบทยุคทวารวดี

กรอบแนวคิดในการวิจัย

การดำเนินการวิจัยเรื่อง “รูปแบบนวัตกรรมสื่อสร้างสรรค์เพื่อสืบสานมรดกพระพุทธศาสนาในบริบทยุคทวารวดี” มีกรอบแนวคิดดังนี้

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ระเบียบวิธีวิจัย

การดำเนินการวิจัยเรื่อง “รูปแบบนวัตกรรมสื่อสร้างสรรค์เพื่อสืบสานมรดกพระพุทธศาสนาในบริบทยุคทวารวดี” ในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ประกอบด้วย วิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) และการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) กับสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กลุ่มเป้าหมายทั้งในส่วนที่เป็นหลักการ แนวคิด ทฤษฎี และปฏิบัติการ มีวิธีการและขั้นตอนตามลำดับต่อไปนี้

กระบวนการที่ 1 การสร้างเครื่องมือวิจัย

ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ทั้งข้อมูลชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) เช่น คัมภีร์ ตำรา และงานโบราณคดี และข้อมูลชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) เช่น งานวิจัย หนังสือ บทความวิชาการ ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และกรอบการพัฒนาสื่อสร้างสรรค์เพื่อใช้เป็นฐานในการกำหนดแนวทางการเก็บข้อมูล พัฒนาแบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) แบบมีโครงสร้าง (Structured Interview) เพื่อให้

ครอบคลุมวัตถุประสงค์ของการวิจัย ขอคำปรึกษาจากอาจารย์ที่ปรึกษาและผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อปรับปรุงแบบสัมภาษณ์ ตรวจสอบความตรงของเนื้อหา (Content Validity) โดยผู้เชี่ยวชาญ และนำข้อเสนอแนะมาปรับปรุงให้สมบูรณ์

กระบวนการที่ 2 การเก็บรวบรวมข้อมูล

ดำเนินการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) จำนวน 12 คน/รูป ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านพระพุทธศาสนา ด้านศิลปวัฒนธรรม ด้านโบราณคดี หรือด้านเทคโนโลยีสื่อ ใช้แบบสัมภาษณ์ที่ผ่านการตรวจสอบแล้วในการสัมภาษณ์ จัดบันทึกข้อมูลทั้งในรูปแบบลายลักษณ์อักษรและบันทึกเสียง (ตามความยินยอมของผู้ให้สัมภาษณ์)

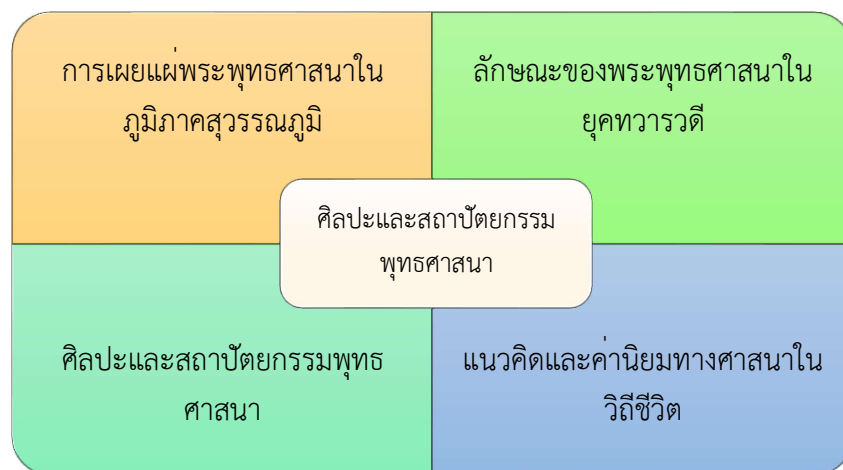
กระบวนการที่ 3 การวิเคราะห์ข้อมูล

นำข้อมูลจากการสัมภาษณ์มาถอดเทปและจัดกลุ่มประเด็น วิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงสาระ (Content Analysis) โดยอิงบริบทของข้อมูลและเปรียบเทียบกับกรอบแนวคิด สังเคราะห์ผลเพื่อพัฒนา “รูปแบบนวัตกรรมสื่อสร้างสรรค์” ที่เหมาะสมกับการสืบสานมรดกพระพุทธศาสนาในบริบทของยุคทวารวดี

ผลการวิจัย

1. ศึกษาองค์ความรู้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในบริบทยุคทวารวดี

ผลการวิจัย พบว่า จากการวิเคราะห์ข้อมูลทางเอกสาร ประวัติศาสตร์ โบราณคดี และการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญด้านพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรม พบว่า องค์ความรู้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในบริบทยุคทวารวดีสามารถสรุปได้เป็น 4 ประเด็นสำคัญ ดังนี้

แผนภาพที่ 1 องค์ความรู้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในบริบทยุคทวารวดี

1.1 การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในภูมิภาคสุวรรณภูมิ

พระพุทธศาสนาเริ่มเผยแผ่เข้าสู่ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 3 จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ระบุว่าพระเจ้าอโศกมหาราชแห่งชมพูทวีปได้ส่งสมณทูตออกไปยัง 9 ทิศทั่วชมพูทวีปและดินแดนโดยรอบเพื่อประกาศพระธรรมคำสอน โดยในบรรดาสมณทูตเหล่านั้น มีพระโสณะเถระและพระอุตระเถระเดินทางมาสู่ดินแดนที่เรียกว่า “สุวรรณภูมิ” นักวิชาการไทยส่วนใหญ่เชื่อว่าครอบคลุมพื้นที่ประเทศไทยตอนกลางในปัจจุบัน โดยเฉพาะบริเวณเมืองนครปฐมและลุ่มน้ำท่าจีน ถือเป็นแหล่งแรก ๆ ที่ได้รับอิทธิพลทางพระพุทธศาสนาในแถบนี้ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยนั้นไม่เพียงเป็นการนำคำสอนเข้ามาเท่านั้น แต่ยังรวมถึงศิลปะ วัฒนธรรม ภาษาจารึก และวิถีชีวิตของชุมชน ซึ่งปรากฏหลักฐานทั้งจากพระพุทธรูป พระโพธิสัตว์ พระพิมพ์ เครื่องประดับ และศิลาจารึกที่สื่อถึงพุทธธรรมอย่างชัดเจน การเข้ามาของพระพุทธศาสนาในบริบททวารวดีจึงถือเป็นรากฐานที่วางไว้ตั้งแต่แรกเริ่ม และเป็นการปรับบริบทพระธรรมให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยยังคงหลักการสำคัญของคำสอนเอาไว้อย่างมั่นคง ส่งผลให้พระพุทธศาสนาสามารถหยั่งรากลึกและกลายเป็นศาสนาหลักของภูมิภาคจนถึงปัจจุบัน ความเข้าใจเรื่องการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในบริบทนี้จึงเป็นองค์ความรู้ที่มีคุณค่าทั้งในเชิงศาสนา ประวัติศาสตร์ และอัตลักษณ์ของชาติไทย

1.2 ลักษณะของพระพุทธศาสนาในยุคทวารวดี

พระพุทธศาสนาในยุคทวารวดี ซึ่งครอบคลุมช่วงเวลาประมาณพุทธศตวรรษที่ 11–16 ถือเป็นยุคที่พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองและมีบทบาทสำคัญในชีวิตของผู้คน โดยเฉพาะในพื้นที่ลุ่มน้ำท่าจีนและลุ่มน้ำแม่กลอง ซึ่งเมืองนครปฐมในยุคนี้เป็นศูนย์กลางของวัฒนธรรมทวารวดีที่ได้รับอิทธิพลจากชมพูทวีปอย่างชัดเจน รูปแบบของพระพุทธศาสนาในยุคนี้เน้นการยึดถือคำสอนสายเถรวาทแบบดั้งเดิม (Theravāda) ได้รับอิทธิพลจากลังกาวงศ์ในศรีลังกา โดยมีเอกลักษณ์ในการแสดงออกผ่านรูปเคารพ เช่น พระพุทธรูปในท่วงท่าสมาธิ ปางมารวิชัย และการสร้างพระพิมพ์ดินเผาใช้เป็นเครื่องสักการะหรือวัตถุมงคล นอกจากนี้ ยังมีการจารึกภาษาบาลีและสันสกฤตไว้ในศิลาจารึกและภาชนะ เพื่อเป็นหลักฐานของการศึกษาพระธรรมคำสอนในชุมชน การศึกษาพุทธธรรมในยุคนี้มีลักษณะผสมผสานระหว่างความรู้เชิงอภิธรรมและพิธีกรรมที่สะท้อนความเชื่อพื้นถิ่น จึงพบการสร้างสัญลักษณ์ทางศาสนาอย่าง “ธรรมจักร” และ “สถูป” อยู่ในศูนย์กลางชุมชน การนับถือพระพุทธศาสนาในยุคทวารวดีจึงไม่เพียงเป็นเรื่องของศรัทธาส่วนบุคคล แต่เป็นวัฒนธรรมร่วมที่หล่อหลอมความคิดและการดำเนินชีวิตของผู้คนในสังคม องค์ความรู้เหล่านี้จึงเป็นพื้นฐานสำคัญต่อการเข้าใจรากเหง้าทางศาสนาในประเทศไทย

1.3 ศิลปะและสถาปัตยกรรมพุทธศาสนา

ศิลปะและสถาปัตยกรรมพุทธศาสนาในยุคทวารวดีเป็นเครื่องสะท้อนอารยธรรมที่รุ่งเรืองและความศรัทธาอย่างลึกซึ้งของชุมชนในยุคนั้น โบราณสถานที่สำคัญ เช่น พระปฐมเจดีย์ในนครปฐม วัดพระเมรุ

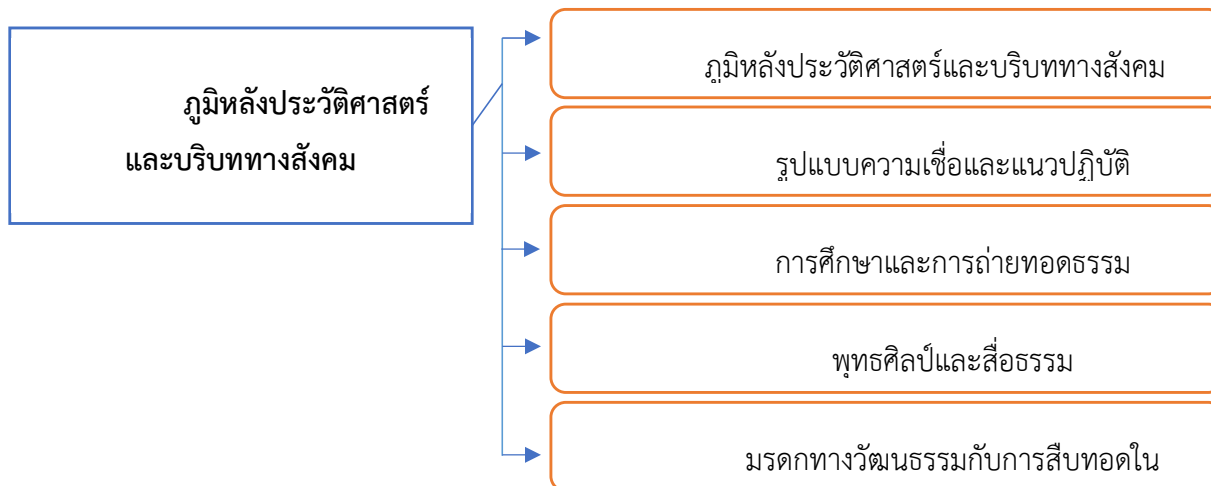
วัดธรรมจักรศิลาและวัดโคกช้างล้วนนำเสนอรูปแบบการก่อสร้างสถาปัตยกรรมที่เน้นลักษณะเรียบง่ายแต่เปี่ยมด้วยความศักดิ์สิทธิ์ โบราณวัตถุที่ค้นพบ ได้แก่ ธรรมจักรหินทราย พระพุทธรูปแบบทวารวดี พระโพธิสัตว์เครื่องปั้นดินเผา เครื่องประดับ และเหรียญเงินโบราณ ล้วนสื่อถึงศิลปะแบบอินเดียสมัยคุปตะและศิลปะแบบลังกาอย่างชัดเจน องค์ประกอบเหล่านี้ยังผสมผสานกับศิลปะท้องถิ่นที่สะท้อนรสนิยมและเทคนิคของช่างในพื้นที่ เช่น ลวดลายใบโพธิ์ หรือลักษณะเสื่อผ้าของพระพุทธรูป นอกจากนี้ยังพบว่ามีการใช้วัสดุพื้นถิ่น เช่น หินทรายสีชมพูหรือดินเผาในการสร้างสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทางพุทธศาสนา ซึ่งบ่งบอกถึงความสามารถและความใส่ใจในงานศิลปะของคนในยุคนี้เป็นอย่างมาก การออกแบบและการประดับประดาสิ่งปลูกสร้างศาสนาจึงไม่เพียงมีคุณค่าทางศิลปะเท่านั้น แต่ยังทำหน้าที่ถ่ายทอดหลักธรรม ความเชื่อ และค่านิยมในสังคมให้คนรุ่นหลังได้ศึกษา องค์ความรู้เกี่ยวกับศิลปะพุทธศาสนาในยุคทวารวดีจึงเป็นประจักษ์พยานของความรุ่งเรืองทางจิตวิญญาณและวัฒนธรรมของสังคมไทยในอดีตที่มีคุณค่ามหาศาล

1.4 แนวคิดและค่านิยมทางศาสนาในวิถีชีวิต

ในยุคทวารวดี พระพุทธศาสนาได้แทรกซึมเข้าไปในวิถีชีวิตของประชาชน โดยปรากฏผ่านกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งในระดับส่วนบุคคล ครอบครัว และชุมชน เช่น การทำบุญ ตักบาตร ฟังธรรม สร้างวัด สร้างพระ รวมถึงการจัดพิธีกรรมทางศาสนาเพื่อความเป็นสิริมงคลและการสะเดาะเคราะห์ สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่าพระพุทธศาสนาไม่ใช่เพียงความเชื่อ แต่เป็นกรอบแห่งค่านิยมและแนวทางการดำรงชีวิต อันได้แก่ ความกตัญญู ความมีเมตตา ความเคารพต่อธรรม และการแสวงหาปัญญาในชีวิต นอกจากนี้ ยังพบการเรียนรู้พระธรรมในวัดและการสืบทอดองค์ความรู้จากพระภิกษุสู่ฆราวาสผ่านการเทศนาและการถ่ายทอดปากเปล่า ซึ่งเป็นกระบวนการที่ช่วยหล่อหลอมให้ผู้คนในสังคมมีศีลธรรมและจริยธรรม ความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม ชาติภพ และการเวียนว่ายตายเกิด เป็นอีกหนึ่งแนวคิดที่ฝังอยู่ในความเชื่อและวิถีชีวิตในยุคทวารวดีจึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการทำความเข้าใจว่าเหตุใดพระพุทธศาสนาจึงสามารถฝังรากลึกอยู่ในวัฒนธรรมไทยได้อย่างมั่นคง

2. ศึกษาองค์ความรู้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในบริบทยุคทวารวดี

จากการศึกษาข้อมูลทางเอกสาร การสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ และการลงพื้นที่สำรวจแหล่งโบราณคดีพบว่าองค์ความรู้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในบริบทยุคทวารวดีสามารถสรุปเป็นสาระสำคัญ 5 ด้าน ได้แก่ (1) ภูมิหลังประวัติศาสตร์และบริบททางสังคม (2) รูปแบบความเชื่อและแนวปฏิบัติ (3) การศึกษาและการถ่ายทอดธรรม (4) พุทธศิลป์และสื่อธรรม และ (5) มรดกทางวัฒนธรรมกับการสืบทอดในปัจจุบัน สรุปรายละเอียดได้ดังนี้

แผนภาพที่ 2 องค์ความรู้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในบริบทพุทธาวรวิ

1.1 ภูมิหลังประวัติศาสตร์และบริบททางสังคม

บริบทของพระพุทธศาสนาในยุคทวารวดีมีรากฐานมาจากการเข้ามาเผยแผ่ของสมณทูตจากอินเดีย ในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชในช่วงพุทธศตวรรษที่ 3 ซึ่งเป็นช่วงเวลา queพระพุทธศาสนาเริ่มเข้ามามีบทบาทในภูมิภาคสุวรรณภูมิ โดยเฉพาะในพื้นที่ลุ่มน้ำเจ้าพระยา ชัยภูมิที่ตั้งของนครปฐมในเวลานั้นถือเป็นศูนย์กลางทางวัฒนธรรมและการค้า ซึ่งเอื้อต่อการแพร่กระจายของศาสนาและอารยธรรมอินเดียตอนใต้ รวมถึงลังกา ที่หลอมรวมเข้ากับวัฒนธรรมพื้นเมือง ก่อให้เกิดเอกลักษณ์ทางศาสนาและศิลปกรรมเฉพาะถิ่นในยุคทวารวดี สังคมในยุคนี้มีการรวมกลุ่มของผู้คนรอบศาสนสถาน เช่น เจดีย์ วัด และสถูป ซึ่งทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของชีวิตทางศาสนาและสังคม การดำรงชีวิตมีความสัมพันธ์แน่นแฟ้นกับศาสนาและวัด ซึ่งเปรียบเสมือนสถานที่เรียนรู้ การประกอบพิธีกรรม การแลกเปลี่ยนทางความคิด และเป็นที่รวมพลังศรัทธาของผู้คนในท้องถิ่น ภาพรวมของบริบททางสังคมในยุคนี้จึงชี้ให้เห็นถึงความรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาในฐานะเครื่องหล่อหลอมจิตใจของสังคม และเป็นรากฐานสำคัญในการสืบทอดพระพุทธศาสนาในประเทศไทยจนถึงปัจจุบัน

1.2 รูปแบบความเชื่อและแนวปฏิบัติ

พระพุทธศาสนาในยุคทวารวดีมีรูปแบบความเชื่อและแนวปฏิบัติที่ฝังแน่นในวิถีชีวิตของผู้คน โดยมีความเชื่อสำคัญเกี่ยวกับการบูชาพระบรมสารีริกธาตุซึ่งเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่แสดงถึงการสืบทอดพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า การสร้างพระพิมพ์ดินเผา พระพุทธรูปขนาดเล็ก รวมถึงพระสถูป เป็นสัญลักษณ์ของการสะสมบุญและเป็นเครื่องมือในการเผยแผ่พระธรรม ความเชื่อเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด (สังสารวัฏ) และกฎแห่งกรรมมีอิทธิพลต่อจริยธรรมของผู้คน ก่อให้เกิดแนวปฏิบัติด้านการทำบุญ ตักบาตร รักษาศีล เวียนเทียน และการบูชาพระเป็นระยะเวลาหนึ่งในชีวิตของชาวไทย พิธีกรรมต่าง ๆ เช่น การสวดมนต์ การทำบุญอุทิศส่วนกุศล การเวียนเทียนในวันสำคัญ ได้รับการปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง เป็นทั้งศาสนพิธีและประเพณีที่หลอมรวมกับวัฒนธรรมท้องถิ่น ความเชื่อและแนวปฏิบัติเหล่านี้มิได้เกิดขึ้นเพียงเพื่อการประกอบพิธีเท่านั้น แต่ยัง

สะท้อนถึงระบบคิดที่ลึกซึ้งในการดำรงชีวิต มีบทบาทต่อการขัดเกลาจิตใจ และเสริมสร้างคุณค่าทางศีลธรรมให้กับสังคมอย่างยั่งยืน

1.3 การศึกษาและการถ่ายทอดธรรม

การศึกษาธรรมะในยุคทวารวดีเป็นรากฐานที่สำคัญต่อการเผยแผ่และดำรงพระพุทธศาสนา โดยหลักฐานจากศิลาจารึก คัมภีร์ และวัตถุโบราณบ่งชี้ว่า พระภิกษุและผู้ศรัทธาในศาสนาได้เรียนรู้คำสอนของพระพุทธเจ้าผ่านคัมภีร์ภาษาบาลีและสันสกฤต ทั้งยังมีการจารึกธรรมะลงบนแผ่นศิลาหรือไม้ ใบลาน เพื่อใช้สอนในวัดและส่งต่อจากรุ่นสู่รุ่น วัดทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของการศึกษา เป็นที่รวมของพระภิกษุผู้มีความรู้และศิษย์ที่มาศึกษาหลักธรรม การสื่อสารคำสอนมิได้จำกัดเพียงการเทศน์สอนธรรมะ แต่ยังใช้ภาพพุทธประวัติ วาดภาพบนผนังวัด หรือสร้างพระพุทธรูปที่สื่อถึงพุทธคุณต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง การเรียนการสอนใช้รูปแบบครูสอนศิษย์ โดยเน้นการท่องจำ การปฏิบัติ และการฝึกจิตใจให้รู้แจ้งตามหลักไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) การศึกษาพระธรรมมิใช่เพียงเพื่อความรู้ แต่เพื่อการหลุดพ้นจากทุกข์ และเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติอย่างถูกต้องในชีวิตประจำวัน จึงเป็นมรดกความรู้ที่สืบทอดอย่างต่อเนื่องจนกลายเป็นรากฐานของการศึกษาทางศาสนาในปัจจุบัน

1.4 พุทธศิลป์และสื่อธรรม

พุทธศิลป์ในยุคทวารวดีไม่ได้มีจุดมุ่งหมายเพียงเพื่อความสวยงาม แต่เป็น “สื่อธรรมะ” ที่ทรงพลังในการถ่ายทอดคำสอนของพระพุทธเจ้าให้เข้าใจง่ายและเข้าถึงจิตใจของผู้คน ศิลปกรรมต่าง ๆ เช่น ธรรมจักรหิน พระพุทธรูป พระโพธิสัตว์ และพระพิมพ์ ล้วนมีความหมายลึกซึ้งสื่อถึงธรรมะในลักษณะเชิงสัญลักษณ์ ตัวอย่างที่สำคัญคือ ธรรมจักรหินที่พบในนครปฐม ซึ่งสื่อถึงปฐมเทศนาเรื่องอริยสัจ ๔ และมรรค ๘ หรือพระพิมพ์ที่นำไปแจกในพิธีกรรมเพื่อสืบทอดศรัทธาและความเชื่อ ภาพสลักพุทธประวัติและคติธรรมต่าง ๆ ก็เป็นอีกหนึ่งรูปแบบของสื่อธรรมในเชิงศิลป์ที่ช่วยให้ผู้คนเข้าใจคำสอนได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ศิลปะดังกล่าวยังสะท้อนการผสมผสานอิทธิพลจากอินเดีย ศรีลังกา และวัฒนธรรมพื้นเมืองอย่างลงตัว การใช้สื่อธรรมะในรูปแบบศิลปะจึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการเผยแผ่ศาสนาแบบไม่ใช้ถ้อยคำ และยังเป็นมรดกที่มีคุณค่าเชิงจิตวิญญาณที่ควรอนุรักษ์และต่อยอดในรูปแบบสื่อสร้างสรรค์ร่วมสมัย

1.5 มรดกทางวัฒนธรรมกับการสืบทอดในปัจจุบัน

องค์ความรู้และมรดกทางพระพุทธศาสนาจากยุคทวารวดีได้ส่งอิทธิพลต่อพุทธศาสนาไทยในยุคต่อมา และยังปรากฏให้เห็นในหลายมิติของชีวิตประจำวันของชาวพุทธในปัจจุบัน เช่น การใช้พระเครื่อง พระพิมพ์ ซึ่งมีรากฐานมาจากพระพิมพ์ดินเผาในยุคทวารวดี โดยใช้เป็นเครื่องรางทางจิตใจและเป็นสื่อในการเชื่อมโยงผู้คนกับหลักธรรม การจัดกิจกรรมในวัด เช่น การเวียนเทียน การบวช การทำบุญประจำปี ล้วนมีรากฐานทางความเชื่อและรูปแบบจากอดีตสู่ปัจจุบัน นอกจากนี้ รูปแบบของวัดในหลายพื้นที่ยังคงสืบสานลักษณะโบราณ เช่น เจดีย์ทรงกลม วัดที่มีแผนผังคล้ายยุคทวารวดี ถือเป็นสัญลักษณ์ของการสืบทอดภูมิปัญญา

ด้านสถาปัตยกรรม ศิลปะ และจิตวิญญาณพุทธศาสนา มรดกเหล่านี้ควรได้รับการส่งเสริมและนำมาต่อยอดในรูปแบบนวัตกรรมสื่อสร้างสรรค์ เช่น สื่อดิจิทัล สื่อศิลปะร่วมสมัย หรือการจัดแสดงพิพิธภัณฑ์มีชีวิต เพื่อให้เยาวชนรุ่นใหม่ได้เรียนรู้และสืบทอดคุณค่าทางศาสนาและวัฒนธรรม

3. วิเคราะห์รูปแบบนวัตกรรมสื่อสร้างสรรค์เพื่อสืบสานมรดกพระพุทธศาสนาในบริบทยุคทวารวดี

พบว่า การออกแบบและพัฒนาวัตกรรมการสื่อสร้างสรรค์ที่มีประสิทธิภาพจำเป็นต้องตั้งอยู่บนรากฐานของความเข้าใจในบริบททางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และหลักธรรมของพระพุทธศาสนาในยุคทวารวดี เป็นยุคที่มีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอย่างกว้างขวางในดินแดนสุวรรณภูมิ โดยเนื้อหาสาระของสื่อที่นำเสนอควรสะท้อนให้เห็นถึงคติความเชื่อ ประเพณี และพุทธศิลป์ อันเป็นเอกลักษณ์ของยุคทวารวดีผ่านการใช้เทคนิคการนำเสนอร่วมสมัย เช่น สื่ออินโฟกราฟิก แอนิเมชันมัลติมีเดีย วิดีโอสารคดี และ AR/VR ช่วยให้การรับรู้และเข้าใจมรดกธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นไปอย่างมีระบบชัดเจน และเชื่อมกับผู้ชมยุคใหม่มากขึ้น การออกแบบนวัตกรรมสื่อจำเป็นต้องผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมกับชุมชน ผู้รู้ด้านพุทธศิลป์ นักวิชาการ และเยาวชน เพื่อให้เกิดการสื่อสารที่ถูกต้องและสร้างคุณค่าเชิงจิตวิญญาณ ทั้งในแง่การศึกษา ศิลปวัฒนธรรม และการอนุรักษ์ โดยรูปแบบนวัตกรรมที่ได้รับความนิยมและเห็นผลเด่นชัดคือ “สื่อประสบการณ์” ที่เน้นการมีปฏิสัมพันธ์และการเรียนรู้ด้วยตนเอง ภายใต้แนวคิด “มีส่วนร่วม-เรียนรู้-สืบสาน” โดยผู้ใช้สามารถเรียนรู้ประวัติศาสตร์ แนวคิดพุทธธรรม และศิลปกรรมผ่านเรื่องเล่า ภาพจำลอง และกิจกรรมสื่อสารสองทาง นอกจากนี้ยังพบว่า การเชื่อมกับสถานที่จริง เช่น โบราณสถานและพิพิธภัณฑ์ มีส่วนสำคัญในการเสริมแรงจูงใจและความศรัทธาของผู้เรียนและผู้เข้าชม ผลวิจัยชี้ให้เห็นว่า นวัตกรรมสื่อสร้างสรรค์ที่สอดคล้องกับอัตลักษณ์ยุคทวารวดีสามารถเป็นเครื่องมือสำคัญในการฟื้นฟูและสืบทอดพระพุทธศาสนาให้คงอยู่ในสังคมไทยและในจิตสำนึกของประชาชนรุ่นใหม่

การอภิปรายผล

โดยผู้วิจัยได้นำประเด็นสำคัญมาวิเคราะห์ดังนี้

1. ศึกษาองค์ความรู้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในบริบทยุคทวารวดี พบว่า พระพุทธศาสนาในช่วงเวลาดังกล่าวมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งต่อการก่อร่างสร้างสังคมและวัฒนธรรมในดินแดนสุวรรณภูมิ โดยเฉพาะบริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่างซึ่งเป็นศูนย์กลางของอารยธรรมทวารวดี องค์ความรู้ที่ได้รับสะท้อนถึงความรุ่งเรืองของพุทธศาสนาเถรวาทที่ได้รับอิทธิพลจากอินเดียและลังกา โดยมีการสร้างวัดวาอาราม เจดีย์ พระพุทธรูป และวัตถุธรรมทางศาสนาเพื่อใช้ในการประกอบพิธีกรรมและเผยแผ่พระธรรมคำสอน ความรู้เหล่านี้ยืนยันได้จากหลักฐานทางโบราณคดี เช่น ธรรมจักรหิน พระพิมพ์ พระพุทธรูปหินทราย และศิลาจารึกที่กล่าวถึงคติความเชื่อและหลักธรรม อันแสดงให้เห็นถึงระบบคิดและวิถีชีวิตที่สัมพันธ์แน่นแฟ้นกับพระพุทธศาสนา ผู้คนในยุคทวารวดีมีความเข้าใจและยึดมั่นในหลักกรรม การเวียนว่ายตายเกิด และการแสวงหาความ

หลุดพ้นผ่านการบำเพ็ญศีล สมาธิ และปัญญา ซึ่งถือเป็นหัวใจของพุทธธรรม การศึกษาครั้งนี้จึงช่วยเปิดเผยภาพรวมของพระพุทธศาสนาในอดีต อันเป็นรากฐานสำคัญของวัฒนธรรมและศาสนาไทยที่ควรค่าแก่การสืบสาน อนุรักษ์ และต่อยอดให้เข้ากับบริบทของสังคมปัจจุบันอย่างสร้างสรรค์ สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระครูพิศาลบุญญากร (เพ็ญ สมบุญปัติ) (2565) ได้ศึกษาเรื่อง “นวัตกรรมในการพัฒนาสื่อเพื่อสืบสานพระพุทธศาสนาในยุคทวารวดี” ใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ ประกอบด้วย การวิจัยเอกสารและการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้เชี่ยวชาญ 10 คน ผลการวิจัยพบว่า 1) สื่อในยุคทวารวดีเน้นงานพุทธศิลป์ที่สัมพันธ์กับศาสนา โดยมีจารึกเกี่ยวกับเหตุการณ์สำคัญของพระพุทธเจ้า เช่น สังเวชนียสถาน 4 แห่ง และรูปสลักปฐมเทศนาที่นครปฐม 2) เนื้อหาสื่อสร้างสรรค์ทั้งวิชาการเชิงประวัติศาสตร์ สร้างจากความรู้ทางโบราณคดีและศิลปะที่เกี่ยวข้องกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาจากอินเดียสู่สุวรรณภูมิ เช่น เจดีย์ยุคทวารวดีในเมืองนครปฐม 3) การประยุกต์นวัตกรรมสื่อใช้แพลตฟอร์มยอดนิยม เฟซบุ๊ก ยูทูบ ดิจิตอล นำเสนอประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในยุคทวารวดี เพื่อสืบสานและเผยแผ่พระพุทธศาสนา รักษาอัตลักษณ์วัฒนธรรม และส่งเสริมคุณค่าทางจิตใจของคนไทย (พระครูพิศาลบุญญากร (เพ็ญ สมบุญปัติ), 2565)

2. ศึกษาองค์ความรู้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในบริบทยุคทวารวดี พบว่า ลักษณะเฉพาะของพระพุทธศาสนาในช่วงเวลานั้นมีความเด่นชัดทั้งในด้านแนวคิด หลักธรรม และรูปแบบของศิลปกรรมที่สะท้อนอิทธิพลจากภายนอกอย่างอินเดียและลังกา แต่ขณะเดียวกันก็ผสมผสานกับบริบททางสังคม วัฒนธรรม และความเชื่อของผู้คนในท้องถิ่นจนเกิดเป็นลักษณะพุทธศิลป์และแนวปฏิบัติเฉพาะถิ่นที่เรียกว่า “พุทธศาสนาแบบทวารวดี” โดยเนื้อหาสาระขององค์ความรู้ในยุคนี้ไม่ได้หยุดเพียงแค่หลักธรรมคำสอนเท่านั้น แต่ยังรวมถึงวิธีการแสดงออกทางศรัทธา เช่น การสร้างพระพุทธรูปในท่าปางสมาธิ การจัดวางธรรมจักรบนแท่นหิน การสร้างสถูปหรือเจดีย์ขนาดใหญ่เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ อีกทั้งยังพบร่องรอยของคัมภีร์บาลีและสันสกฤตบนศิลาจารึกและแผ่นดินเผาที่แสดงให้เห็นว่าการศึกษาพระธรรมวินัยเริ่มเป็นระบบมากขึ้น การถ่ายทอดความรู้ในยุคนี้ไม่เพียงแต่ผ่านพระสงฆ์ แต่ยังแสดงออกในรูปแบบวัฒนธรรมวัตถุที่ช่วยให้ประชาชนสามารถเข้าถึงศาสนาได้อย่างเป็นรูปธรรมมากขึ้น ดังนั้นองค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษานี้จึงไม่เพียงแต่ให้ภาพของพุทธศาสนาในอดีต หากแต่ยังเป็นรากฐานที่สำคัญสำหรับการพัฒนาสื่อสร้างสรรค์และกิจกรรมเชิงวัฒนธรรมในปัจจุบัน เพื่อสืบสานพุทธศาสนาอย่างยั่งยืนในสังคมไทยยุคใหม่ สอดคล้องกับงานวิจัยของ เพ็ญพรรณ เพ็ญฟูลอย และภัทรกุล ศิลปรัตน์ (2566) ได้ศึกษาเรื่อง “ทวารวดี : เส้นทางเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสังคมไทย” บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อศึกษาเส้นทางเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดี 2) เพื่อนำเสนอผลการศึกษาเส้นทางเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดีในสังคมไทยเป็นงานวิจัยเชิงเอกสารและงานวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยกระบวนการศึกษาข้อมูลจากหนังสือ ตำรา เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ร่วมกับการลงพื้นที่ภาคสนาม มุ่งศึกษาและนำเสนอเส้นทางเผยแผ่พระพุทธศาสนา ร่วมกับองค์ความรู้อารยธรรมทวารวดี ให้เกิดความเชื่อมโยงองค์ความรู้อารยธรรมทวารวดีในวงกว้างและเป็นประโยชน์ต่อผู้ที่สนใจ ผลการศึกษาพบว่า เส้นทางเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดีใน

สังคมไทย เกิดจากการเชื่อมโยงอารยธรรมที่ได้รับอิทธิพลจากประเทศอินเดีย ช่วงพุทธศตวรรษที่ 6 - 18 เป็นการเคลื่อนตัวมาพร้อมกับการติดต่อค้าขายของชาวอินเดียที่เข้ามาพร้อมกับศิลปกรรม โบราณสถาน โบราณวัตถุ วัฒนธรรม และศาสนา สำหรับการนำเสนอผลการศึกษเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดีสังคมไทย ได้สร้างโมเดลแผนที่แสดงเส้นทางการเผยแผ่ของอินเดียและในยุคก่อนทวารวดีตอนต้น ยุคทวารวดีตอนต้น ยุคทวารวดีตอนกลาง และยุคทวารวดีตอนปลาย (เพ็ญพรรณ เพ็ญพูลอย และภัทรกุล ศิลปะรัตน์, 2566)

3. วิเคราะห์รูปแบบนวัตกรรมสื่อสร้างสรรค์เพื่อสืบสานมรดกพระพุทธศาสนาในบริบทยุคทวารวดีพบว่า การพัฒนาสื่อสร้างสรรค์ที่มีประสิทธิภาพในการสืบสานพระพุทธศาสนาในยุคดิจิทัล ต้องอิงพื้นฐานองค์ความรู้เกี่ยวกับพุทธศิลป์ ความเชื่อ และคตินิยมในสมัยทวารวดี โดยเน้นการออกแบบที่เชื่อมโยงอดีตกับปัจจุบันผ่านการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ เช่น อินโฟกราฟิก แอนิเมชัน วิดีโอสารคดี และเทคโนโลยีเสมือนจริง (AR/VR) ที่สามารถนำเสนอเรื่องราวพระพุทธศาสนาให้เข้าใจง่าย มีความน่าสนใจ และเข้าถึงกลุ่มเยาวชนได้โดยรูปแบบนวัตกรรมสื่อที่ประสบผลสำเร็จ ได้แก่ “สื่อเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม” ที่ส่งเสริมการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ เช่น การเล่าเรื่อง การจำลองเหตุการณ์ในอดีต การใช้ภาพเคลื่อนไหวผสมเสียง และการเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติ ทั้งนี้ การพัฒนาสื่อดังกล่าวต้องอาศัยความร่วมมือจากหลายภาคส่วน ได้แก่ นักวิชาการด้านพุทธศาสนา ผู้เชี่ยวชาญด้านศิลปะและประวัติศาสตร์ทวารวดี เยาวชน และชุมชนท้องถิ่น โดยให้ทุกฝ่ายมีส่วนร่วมในการออกแบบและทดสอบสื่อเพื่อให้สอดคล้องกับบริบทจริง นอกจากนี้ การเชื่อมโยงเข้ากับสถานที่สำคัญ เช่น โบราณสถานยุคทวารวดีหรือพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ช่วยกระตุ้นความสนใจและสร้างความศรัทธาในพระพุทธศาสนาแก่ผู้เรียนได้อย่างมีพลัง นวัตกรรมสื่อสร้างสรรค์ที่ออกแบบอย่างเหมาะสมและมีส่วนร่วมจากชุมชนสามารถเป็นเครื่องมือสำคัญในการถ่ายทอดและอนุรักษ์มรดกพระพุทธศาสนาในยุคทวารวดีให้ยั่งยืนในสังคมปัจจุบัน สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระครูพิศาลบุญญากร (เพ็ญ สมบุญบัติ) (2568) ได้ศึกษาเรื่อง “การพัฒนานวัตกรรมสื่อสร้างสรรค์สืบสานพระพุทธศาสนาในยุคทวารวดี จังหวัดนครปฐม” ผลการวิจัยพบว่า 1) การรวบรวมองค์ความรู้พระพุทธศาสนาในยุคทวารวดีเกี่ยวกับความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาในเมืองนครปฐมโบราณจากร่องรอยโบราณสถาน โบราณวัตถุ พุทธศิลปกรรมที่ขุดค้นพบในพื้นที่จังหวัดนครปฐม ได้แก่ จุลประโทนเจดีย์ ซึ่งเชื่อว่าเป็นศาสนสถานที่ตั้งอยู่ใจกลางเมืองทวารวดีในอดีต เนินพระ (เนินยายหอม) เชื่อว่าเป็นศาสนสถานนอกเมืองทวารวดีติดท่าเรือในอดีต และศาสนวัตถุที่พบมาก ได้แก่ ธรรมจักร จารึกคาลาเยธัมมา 2) การพัฒนานวัตกรรมสื่อสร้างสรรค์ นำข้อมูลที่ได้นำมาใช้สร้างเนื้อหาและพัฒนาเป็นนวัตกรรมสื่อสร้างสรรค์ในรูปแบบออนไลน์ จำนวน 3 ตอน คือ 2.1) เสนอประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาที่เนินพระ (เนินยายหอม) 2.2) เสนอเกี่ยวกับธรรมจักร จารึกคาลาเยธัมมา และ 2.3) เสนอเนื้อหาพุทธศิลปกรรมสำคัญยุคทวารวดี และ 3) นำสื่อที่สร้างขึ้นถ่ายทอดเผยแพร่ผ่านช่องทางออนไลน์ เฟซบุ๊ก ยูทูบ ดิจิตัล และการจัดกิจกรรมสืบสานพระพุทธศาสนาในยุคทวารวดี ผลการประเมินโดยการสะท้อนคิดภายหลังจากการจัดกิจกรรม

เยาวชนกลุ่มเป้าหมายมีความพึงพอใจการจัดกิจกรรมเชิงพื้นที่ทำให้เกิดการเสริมสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ที่สมจริง (พระครูพิศาลบุญญากร (เพื่อง สมบุญบัตติ), 2568)

สรุปองค์ความรู้

องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย “รูปแบบนวัตกรรมสื่อสร้างสรรค์เพื่อสืบสานมรดกพระพุทธศาสนาในบริบทยุคทวารวดี” มีรายละเอียดตามแผนภาพดังนี้

มิติทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมพุทธศาสนาในยุคทวารวดี	ศิลปะและโบราณวัตถุในยุคทวารวดีที่สะท้อนพุทธธรรม	แนวคิดการพัฒนาวัตกรรมการสื่อสารสร้างสรรค์	รูปแบบนวัตกรรมสื่อสร้างสรรค์
การเผยแพร่พระพุทธศาสนาโดยสมณทูตสมัยพระเจ้าอโศก ความเจริญรุ่งเรืองของศาสนา สถานในแคว้นทวารวดี การยึดมั่นในศีลธรรม ความเชื่อ เรื่องกรรมและการเวียนว่าย ตายเกิด	• ธรรมจักรหิน พระพุทธรูปหินทราย พระพิมพ์ดินเผา • ศิลปจารึกภาษาบาลี-สันสกฤต บ่งบอกแนวทางการศึกษาพระธรรม • การออกแบบเชิงสัญลักษณ์เพื่อสื่อแนวคิดธรรมะ	• การนำเสนอร่วมสมัย (ดิจิทัล / แอนิเมชัน / AR-VR) มาสื่อสารคุณค่าทางศาสนา • การเชื่อมโยงภูมิปัญญาโบราณกับเทคโนโลยีปัจจุบัน • แนวคิด “เรียนรู้ผ่านภาพ-เข้าถึงธรรมผ่านสื่อ”	• โครงร่างเนื้อหาหลัก (Theme-based content) • สื่อดิจิทัลเชิงโต้ตอบ (Interactive Media) • การสร้างสื่อที่สะท้อนคุณค่าทางจริยธรรมและวัฒนธรรม

ภาพที่ 3 องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยเรื่อง “รูปแบบนวัตกรรมสื่อสร้างสรรค์เพื่อสืบสานมรดกพระพุทธศาสนาในบริบทยุคทวารวดี” สามารถสรุปได้ว่า การศึกษาองค์ความรู้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในยุคทวารวดีเผยให้เห็นถึงความรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาในภูมิภาคสุวรรณภูมิตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๓ โดยมีหลักฐานทั้งด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี และศิลปวัตถุ เช่น พระปฐมเจดีย์ ธรรมจักร พระพุทธรูปหินทราย พระพิมพ์ดินเผา และศิลาจารึก ซึ่งล้วนมีอิทธิพลของพุทธศิลป์แบบอินเดียและลังกาผสมผสานกับศิลปะท้องถิ่น แสดงถึงแนวคิดและค่านิยมทางศาสนาที่ยังรากลึกในวิถีชีวิตของผู้คนในยุคนั้น ด้านการพัฒนานวัตกรรมสื่อสร้างสรรค์พบว่า การใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่สามารถเป็นเครื่องมือสำคัญในการถ่ายทอดคุณค่าทางศาสนาและวัฒนธรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะสื่อดิจิทัลที่ออกแบบให้มีความโต้ตอบและเข้าใจง่ายช่วยให้ผู้เรียนรู้สามารถเข้าถึงสาระทางธรรมได้มากขึ้น ทั้งนี้ รูปแบบของนวัตกรรมสื่อที่เหมาะสมควรมีเนื้อหาที่ชัดเจน ถูกต้อง เชื่อถือได้ และสะท้อนจริยธรรมเชิงบวก ตลอดจนส่งเสริมการเรียนรู้ศิลปะและวัฒนธรรมพระพุทธศาสนาในยุคทวารวดีอย่างสร้างสรรค์

ข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “รูปแบบนวัตกรรมสื่อสร้างสรรค์เพื่อสืบสานมรดกพระพุทธศาสนาในบริบทยุคทวารวดี” ผู้วิจัยได้กำหนดข้อเสนอแนะไว้เพื่อเป็นประโยชน์ในงานวิจัยซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ข้อเสนอเชิงนโยบาย

ผู้วิจัยเสนอให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและภาคการศึกษา เช่น กระทรวงวัฒนธรรม สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ กรมศิลปากร และสถาบันการศึกษาทุกระดับ ร่วมกันกำหนดนโยบาย สนับสนุนการอนุรักษ์และส่งเสริมมรดกทางพระพุทธศาสนาในรูปแบบที่ทันสมัยและเข้าถึงได้ง่าย โดยเฉพาะ การพัฒนานวัตกรรมสื่อดิจิทัล เช่น สื่อมัลติมีเดีย แอปพลิเคชัน อินโฟกราฟิก หรือแอนิเมชัน เพื่อให้เยาวชน และประชาชนทั่วไปสามารถเรียนรู้และเข้าใจเนื้อหาทางพระพุทธศาสนาในยุคทวารวดีได้อย่างน่าสนใจและมี ส่วนร่วม

2. ข้อเสนอเชิงปฏิบัติ

ผู้วิจัยเสนอให้หน่วยงานด้านศาสนา วัฒนธรรม และศึกษานำผลการวิจัยไปปรับใช้ในการ ออกแบบและจัดทำสื่อสร้างสรรค์ที่สอดคล้องกับยุคสมัย โดยเฉพาะในรูปแบบของสื่อดิจิทัล เช่น คลิปวิดีโอสั้น นิทรรศการเสมือนจริง (Virtual Museum) หรือสื่ออินโฟกราฟิกที่นำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาใน ยุคทวารวดี เพื่อใช้ในกิจกรรมการเรียนการสอน การเผยแพร่พระพุทธศาสนา และการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม นอกจากนี้ ควรจัดอบรมหรือเวิร์กช็อปแก่ครู อาจารย์ พระนักเทศน์ และมัคคุเทศก์ เพื่อให้สามารถถ่ายทอด องค์ความรู้ด้วยเครื่องมือสื่อสารสมัยใหม่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ อีกทั้งส่งเสริมการมีส่วนร่วมของเยาวชน ชุมชนท้องถิ่น และองค์กรเอกชน ในการพัฒนาสื่อสร้างสรรค์อย่างมีคุณภาพ โดยยึดหลักพุทธธรรมควบคู่กับ ความน่าสนใจของสื่อร่วมสมัย

3. ข้อเสนอแนะเพื่อการทำวิจัยในครั้งต่อไป

ควรขยายขอบเขตการศึกษาไปยังพื้นที่สำคัญอื่นที่มีร่องรอยหรือหลักฐานของพระพุทธศาสนาใน ยุคทวารวดีเพิ่มเติม เช่น จังหวัดราชบุรี สุพรรณบุรี หรือลพบุรี เพื่อให้ได้ข้อมูลเปรียบเทียบที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้น อีกทั้ง ควรศึกษาพฤติกรรมของกลุ่มเป้าหมายในการเข้าถึงและรับรู้เนื้อหาทางศาสนาผ่านสื่อรูปแบบต่าง ๆ เพื่อ พัฒนารูปแบบนวัตกรรมสื่อที่เหมาะสมกับยุคสมัยอย่างแท้จริง และควรมีการประเมินผลกระทบหรือ ประสิทธิภาพของการใช้สื่อสร้างสรรค์ที่พัฒนาแล้วในการเผยแพร่พระพุทธศาสนา ทั้งในด้านความรู้ ทักษะคิด และการมีส่วนร่วมของผู้ใช้สื่ออย่างเป็นรูปธรรม

เอกสารอ้างอิง

- พระครูพิศาลบุญญากร (เพื่อง สมบุญบัติ). (2565). *นวัตกรรมในการพัฒนาสื่อเพื่อสืบสารพระพุทธศาสนาใน ยุคทวารวดี*. วารสารนวัตศาสนาศาสตร์, 1(1), 13–24.
- พระครูพิศาลบุญญากร (เพื่อง สมบุญบัติ). (2568). *การพัฒนานวัตกรรมสื่อสร้างสรรค์สืบสานพระพุทธศาสนา ยุคทวารวดี จังหวัดนครปฐม*. วารสารสังคมศาสตร์และวัฒนธรรม, 9(1), 1–14.
- เพ็ญพรรณ เพื่องพลอย, & ภัทรกุล ศิลปะรัตน์. (2566). *ทวารวดี: เส้นทางเผยแพร่พระพุทธศาสนาใน สังคมไทย*. วารสารพุทธมณฑล, 8(2), 278–287.

ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (2547). ศิลปะทวารวดี: วัฒนธรรมทางศาสนายุคแรกเริ่มในดินแดนไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ.

คณะกรรมการการพัฒนาสื่อปลอดภัยและสร้างสรรค์แห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม. (2564). แผนพัฒนาด้านการพัฒนาสื่อปลอดภัยและสร้างสรรค์ ระยะที่ 1 (พ.ศ. 2563–2565). กรุงเทพมหานคร: กองทุนพัฒนาสื่อปลอดภัยและสร้างสรรค์.

พงศ์พันธ์ อนันต์วรณีย์. (2564). นวัตกรรม-สื่อ (Media-Innovation): การสร้างนวัตกรรมเพื่อการพัฒนาสื่อปลอดภัยและสร้างสรรค์. กรุงเทพมหานคร: กองทุนพัฒนาสื่อปลอดภัยและสร้างสรรค์.